

Ochire asupra cărților poporane

§ 1. Renumitul Gorres, spirit fantastic, dar profund, a fost cel întâi, dacă nu ne înșelăm, cărui i se datorește, de pe la începutul secolului nostru, împărțirea literaturii poporane în două mari ramuri: literatura poporană nescrisă și literatura poporană scrisă, dând totodată acestei din urmă epitetul de *cărți poporane*.

Vederile lui Gorres despre corelațiunea ambelor ramuri, silindu-se cu orice preț a le da o origine comună, pe când în realitate ele curg ca două râulețe ce se împreunează sosind din direcțiuni opuse, sînt nește vederi strîmte și-n parte false; dar punctul de plecare era just și fecund, mai ales atunci când aproape nimeni în lumea cea cultă nu înțelegea încă importanța literaturii poporane în genere, căci pedantismul și bontonismul, fiecare în felul său, batjocoreau deopotrivă tot ce ieșea din popor și tot ce plăcea poporului.

A desprețui spiritul plebei, "Pobelwitz", fiindcă nu face cum facem noi și ceea ce facem noi înșine, - zicea cu durere și indignațiune Gorres - este ca și când ne-am supăra pe verzele de mătasă, pentru că ne dă numai mătasă, iar nu ne țese nește galoane gata sau nu ne coase nește haine de purpură!

Cartea lui Gorres, pe lângă o introducere și un lung epilog, cuprinde analiza bine scrisă a 48 cărți poporane germane. Se începe prin *Albertus Magnus* despre puterea ierburilor, a petrelor scumpe și a altor minunate leacuri; se încheie prin faimosul apocrif despre copilăria lui Crist, răspîndit în evul mediu în toată Europa occidentală sub titlul de *Liber de infantia Salvatoris*; între aceste două extremități, una cuasimedicală și cealaltă cuasiteologică, figurează tot felul de cărți poporane în proză și-n versuri, legende, romanțuri, biografie, prorociri, visuri, călătorie etc.

[...]

§ 4. Scriind cele de mai sus, noi n-am avut cît de puțin intențiunea de a da o bibliografie a cărților poporane din Occident, ci am voit numai a constata însemnătatea pe care a început și va fi silită din ce în ce mai mult a le recunoaște știința modernă în totalitatea lor, fie unele din ele cît de insipide din punctul de vedere al claselor celor culte ale societății, precum sînt, de exemplu, visurile, vrăjile sau minunile "marelui Albert".

Unele categorii speciale ale cărților poporane, mai ales cea religioasă și cea romantică, au atras mai de demult asupra-le, într-un mod izolat, atențiunea învățaților, ca și când ele ar fi de o natură mai înaltă decît celelalte. Ne ajunge a cita numeroasele colecțiuni de așa-numite apocrifuri biblice, începînd de la Făbrius pînă la Tischendorf, pe cari nu o dată vom avea a le consulta în cursul studiului de față. Și mai vestită este opera englezului Dunlop despre cărțile poporane cele romantice, apărută aproape în același timp cu scrierea lui Gorres.

Nu mai menționăm nește lucrări tot monografice, precum sînt cele de Benfey, Kohler, Wesselofsky, d'Ancona și alții, împrăștiate mai ales în diferite publicațiuni periodice.

Dar ce este *o carte poporană* și ce fel de loc ocupă ea în *literatura poporană* în genere?

§ 5. Literatura poporană cea nescrisă, cîntece, basme etc., se poate scrie, și totuși, fie chiar tipărită, ea nu încetează de a fi *nescrisă*, căci se naște și trăiește într-un mod nescris. Scrisul o copiază; dar copia nu este originalul cel viu, original ce continuă a se mișca și a se schimba după ce i s-a scos portretul, încît ajunge cu timpul, în bine sau în rău, a nu mai semăna unul cu altul. Dacă reproducțiunea cea scrisă izbutește a se răspîndi în popor, numai atunci, sub forma-i cea petrificată, ea devine literatură poporană scrisă sau, mai precis, carte poporană.

Literatura poporană cea scrisă, chiar când o învață cineva pe dinafară, nu încetează totuși de a fi *scrisă*, căci se naște și trăiește într-un mod scris. Ea este o statuă, uneori plină de plasticitate, de expresiune, de colorit, dar fără mișcarea cea reală a vieții. Trecînd în graiul cel viu, dacă ea reușește

a prinde rădăcină în popor, începînd a crește ca ceva nou și adesea perzînd orice urmă exterioară a ființei sale de mai-nainte, atunci devine *literatură poporană nescrisă*.

Ambele categorii se pot contopi; însă originile lor, cea scrisă și cea nescrisă, sînt diverse.

§ 6. Literatura poporană cea nescrisă este opera unui întreg popor, sau chiar a unei ginți întregi, a umanității. Acela care a compus pentru prima oară o doină, doina nu este a lui, căci ea a zburat slobodă în aer, lipsită de vreun semn individual, și din aer, nepironită prin nemic, a prins-o în zbor un altul, apoi un al doilea, un al treilea și așa mai încolo, în aceeași țară sau pînă la marginile pămîntului, fiecare adăugînd sau suprimînd cîte ceva, fără a da seamă nimănui de ceea ce face, devreme ce lucrul nu este al nimănui. Lipsa-i de orice fixitate este atît de pronunțată, încît se întîmplă adesea că același individ spune altfel bucata cea poporană de cîte ori o repetă, ca cea cîntăreată italiană, care schimba mereu cuvintele cîntecului, zicînd cu naivitate că așa-i convine: “cosî mi viene”.

Literatura poporană cea scrisă, fie cît de anonimă, este o operă individuală. Din însuși momentul nașterii sale, ea se fixează prin scrisoare. Odată încuibată în popor, ea va fi citită de mii de gure, dar numai citită, poate încă abia silabisită, fără a se modifica, fără a cîștiga sau a pierde, fără a primi la tot pasul cîte o nuanță nouă, pozitivă sau negativă, de la fiecare dintre cei ce o propagă, cel puțin în aceeași țară din aceeași epocă.

Colectivă prin origine, nestatornică în traiul său, aceasta este literatura poporană cea nescrisă; individuală prin naștere, fixă în fond și-n formă într-un moment dat, aceasta este cartea poporană.

Dar pentru ca ambele să fie *poporane*: una - fiică de sînge, cealaltă - fiică de suflet a poporului; pentru ca ambele să se poată substitui una alteia, să se poată metamorfoza una într-alta, astfel că uneori este anevoie a trage între ele o linie de demarcațiune; trebui ca ambele deopotrivă să oglindească poporul, ambele să fie popor el însuși, căci poporul în realitate iubește numai pe sine-și. Niciodată o carte nu va deveni poporană, dacă ea nu vorbește în graiul cel necioplît al poporului; dacă nu răsfrînge credințele poporului, speranțele lui, slăbiciunile lui; dacă știe ceva mai mult decît știe poporul în patriarcala lui neștiință.

§ 7. Literatura poporană cea scrisă, ca și cea nescrisă, călătoresc din limbă în limbă; dar ele nicăiri nu se traduc, ci se *transformă*.

Orice popor posedă o formă proprie a sa, primind ca al său numai ceea ce corespunde acelei forme specifice, care se modifică și ea din epocă în epocă, provocînd atunci modificări corelative în tot ce este poporan.

Literatura poporană cea nescrisă suferă astfel o triplă rotațiune: 1. prin trecere din gură în gură; 2. prin trecere din țară în țară; 3. prin trecere din epocă în epocă. Ultimele două din aceste rotațiuni îi sînt comune cu cartea cea poporană. Și ea se transformă de asemenea, cînd se împrumută dintr-o altă limbă, multe lucruri adăugîndu-se, unele suprimîndu-se, o seamă prefăcîndu-se, pînă ce planta cea exotică capătă un aer indigen. Și ea, pe de altă parte, se adaptează din timp în timp la vederile momentului, prin copiști - dacă circulă în manuscript, prin editori - dacă este tipărită.

De aici rezultă mulțimea varianturilor ale oricărei cărți adevărat poporane: varianturi externe și varianturi interne, deși mai puține, negreșit, decît nenumăratele varianturi ale literaturii poporane celei nescrise, cari se datoresc mai cu deosebire trecerii din gură în gură.

§ 8. Literatura poporană cea nescrisă se naște într-un mod spontan. Ea este efectul impresiunii, niciodată a premeditațiunii. Un sentiment involuntar - și iată o doină; o întîmplare, o catastroafă - și iată o baladă; un fenomen, o credință, un joc de cuvinte - și iată o legendă, un basm; o păteală - și iată un proverb; o asociațiune de idei, o analogie neașteptată - și iată o ghicitoare.

Cartea poporană, din contra, nu este și nu poate fi spontană. Ea presupune totdeauna o intențiune, o tendință, o țintă precisă din partea autorului. Scriitorul vrea ca alții să petreacă, să rîză, să creadă, să învețe, să imite sau să se ferească. *El vrea*. În cazul cel mai bun, tot încă este ceva silit.

În literatura poporană cea nescrisă predomină elementul liric; în cartea poporană - elementul didactic. Dintr-o parte, *inspirațiune*; de cealaltă, *aspirațiune*.

Generalmente, cartea poporană nici nu afectează măcar de a fi tot una cu literatura poporană cea nescrisă. Ea pretinde a da poporului nu ceea ce el are deja, ci ceea ce-i lipsește, dar care să-i

convină, să-i placă, să-i fie pe înțeles. Pînă la un punct, ea se crede a fi superioară operei proprii a poporului. Ea are aerul de a se pogorî pînă la popor.

§ 9. O trăsură comună importantă între ambele ramure ale literaturii poporane este anonimitatea lor. O carte poporană cu numele autorului e ceva excepțional; și chiar cînd se întîmplă aceasta, în cele mai multe cazuri numele este fictiv. Adesea un personaj real ca “marele Albert” de exemplu, ca papa Leone III, ca împăratul Eracliu, ca Laensberg, ca Nostradamus, ca apostolul cutare sau cutare, ca însuși Mîntuitorul, devine un nume *tipic*, cărui i se atribuie sute de apocrifuri disparate.

Din anonimitate, fie pentru literatura poporană cea nescrisă, fie pentru cărțile poporane, decurge o consecință foarte caracteristică.

Producțiunile poporane nescrise, zburînd fără control din gură în gură, se întîlnesc, se ncrucișează, se confundă. Dacă două sau mai multe bucăți separate sînt omogene sau analoage, dacă ele prezintă unele puncturi de contact, dacă una ar putea să figureze ca început sau continuare ori episod la o altă, uneori chiar prin antiteză, ele se combină împreună, formînd o singură bucată.

Cîte cîntece nu s-a-u combinat astfel prin fragmente poetice mai vechi! Cîte basmuri, deosebite prin sorginți, nu s-au cusut cu dibăcie în cîte un singur basm! Pînă și proverbele și ghicitorile, mai apărute de remaniere prin laconismul lor, sînt expuse la o asemenea “atracțiune moleculară”.

Aceeași lucrare produce anonimitatea asupra cărților poporane. Și ele se amalgamează. Fiecare copist sau nou editor are dreptul și resimte chiar un fel de ispită de a amesteca două sau mai multe cărți poporane într-una singură, dacă crede că va deștepta prin aceasta mai mult interes în cititorii săi, sau că-și va ajunge mai bine la scop.

În cartea poporană, ca și-n literatura poporană cea nescrisă, este foarte anevoie, uneori aproape peste putință, a distinge printr-o analiză minuțioasă diversele părți constitutive ale unui atare conglomerat.

Dificultatea este și mai mare, cînd se întîmplă - un caz destul de obicinuit - amestecul așa-zicînd hibrid între ambele ramure ale literaturii poporane, fiecare amestecată deja mai denainte în propriul său cerc. Bucata poporană nescrisă mixtă A s-a combinat din bucăți poporane separate k, l, m ; cartea poporană mixtă B s-a combinat în același mod din cărți poporane distinse r, s, t . A și B fiind egalmente impersonale, adică aparținînd tuturor deopotrivă, fără a fi a nimănui în parte, se combină la rîndul lor într-un al treilea corp de două ori mixt: $A(k+l+m) + B(r+s+t)$.

E o adevărată tortură pentru un critic!

(B.P. Hasdeu, *Studii de folclor*, ediție îngrijită de N. Bot, prefață de O. Bîrlea, Dacia, Cluj, 1979, pp. 64-73)